

Werken met groepen

Wat zijn de basisbehoeften van kinderen in een groep

© 2012 Nederlands Jeugdinstituut Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteurs

Liesbeth Schreuder, voormalig senior medewerker bij het Nederlands Jeugdinstituut en
Corian Messing

Samenstelling

Su'en Verweij

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

Telefoon 030 - 230 63 44

Website www.nji.nl

E-mail info@nji.nl

Inhoudsopgave

Kinderen in een groep	4
Wat is een groep?	4
Al jong in een groep	4
Basisbehoeften	5
Erbij horen.....	5
Sociale vaardigheden	6
Sociaal onhandige kinderen	8
Omgaan met diversiteit	9
Eigen identiteit.....	10
Groeps sfeer	11
Positieve groep	11
Negatieve groep.....	12
Vijf aspecten groeps sfeer	13
Aangrijpingspunten voor verbetering groeps sfeer.....	14
Een positieve groep creëren	15
Wat zijn groepsnormen?.....	15
Werken aan positieve groepsnormen	16
Groepsregels en kinderteilname	18
Gespreksklimaat en onderlinge contacten	20
Reacties op conflicten	22
Leiderschapsstijlen	23
Een groep samenstellen	26
Groeps grootte.....	27
Beroepskracht-kindratio.....	28
Diversiteit binnen groep	29
Groepsstabiliteit	31
Praktijk	32
Een dag in de kinderteilname	32
Het Nederlands Jeugdinstituut	34

Kinderen in een groep

Als u werkt met groepen kinderen, is het goed te weten welke basisbehoeften kinderen in een groep hebben. Daarover leest u op onderliggende pagina's. Ook vindt u informatie over 'sociaal onhandige kinderen'. Hoe herkent en ondersteunt u deze kinderen? Verder is er aandacht voor wat kinderen kunnen leren in een groep, zoals het ontwikkelen van sociale vaardigheden en een eigen identiteit.

Wat is een groep?

Volgens de officiële definitie is een groep een verzameling individuen die zich met elkaar verbonden voelen door een gezamenlijk lot of doel en een sociale structuur (Aarts, 2010). Echter, wanneer we het hebben over groepen jonge kinderen is het maar de vraag of zij zich al bewust een groep voelen. De meeste groepen komen regelmatig in dezelfde samenstelling bijeen, maar er zijn ook eenmalige groepen. De kleinst mogelijke groep bestaat uit drie individuen. Tweetallen noemt men geen groep.

Remmerswaal, auteur van het Handboek groepsdynamica (2009), onderscheidt twee belangrijke aspecten in het functioneren van een groep:

- Taakaspecten: het bereiken van een doel van de groep, het samen uitvoeren van activiteiten;
- Sociaal-emotionele aspecten: het interne groepsfunctioneren, de wijze waarop men met elkaar omgaat.

Al jong in een groep

Ongeveer 80 à 90 procent van de kinderen in Nederland verblijft voor het vierde jaar regelmatig in een groep: in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Voor baby's en peuters gaat het dan meestal om twee, drie of vier dagdelen of dagen per week. Na het vierde jaar gaan de kinderen naar het basisonderwijs en verblijven ze vijf dagen per week in een groep. Daarnaast gaan veel kinderen (30 procent) nog enkele dagen per week naar de buitenschoolse opvang. Vaak hebben schoolkinderen ook nog wekelijkse groepsactiviteiten in de sportclub. Kortom: kinderen verblijven met grote regelmaat in een groep.

Bronnen

- Aarts, M.C. en J.M.A. Riksen-Walraven (2010) 'Groepsfunctioneren in de kinderopvang, een conceptueel kader', in: *Pedagogiek*, jaargang 30, nummer 2, p.121 – 137.
- Ahnert, M., Pinquart, M.E., Lamb, L. (2006) 'Security of children's relationships with nonparental care providers : a meta-analysis', in: *Child Development*, 74, p. 664-679.
- Remmerswaal, J. (2009) 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.

Basisbehoeften

Kinderen hebben drie sterke behoeften als zij in een groep verkeren:

- ze willen bij de groep horen;
- ze willen invloed uitoefenen in de groep;
- ze willen persoonlijke relaties hebben in de groep.

In elke groep streven kinderen ernaar om eerst deze drie basisbehoeften te vervullen. Pas als deze drie basisbehoeften vervuld zijn, voelt een kind zich veilig en op zijn gemak en kan hij zijn aandacht richten op de andere zaken, zoals spelen of leertaken.

Erbij horen

Een kind dat nieuw in de groep komt, kijkt op welke manier hij erbij kan horen. Daarvoor moet hij de gang van zaken observeren en zich in het gangbare patroon voegen. Hij merkt bijvoorbeeld op dat de kinderen in deze groep vooral spijkerbroeken dragen en wil daarom dezelfde kleding aan. Of hij wil net zo slim, handig of sportief zijn als de anderen.

Invloed uitoefenen

Als een kind zich geaccepteerd voelt, dan wil hij ook graag dat er naar hem wordt geluisterd in de groep. Hij probeert mede richting te geven aan activiteiten van de groep.

Persoonlijke relaties

De derde behoefte is om een speciale relatie met enkele kinderen te hebben. Een eigen vriend of vriendin maakt een groep een stuk veiliger en overzichtelijker voor een kind. Veel kinderen zoeken daarom zo snel mogelijk iemand op waarmee ze bevriend kunnen raken. Het hebben van een vriend in een groep, is een beschermende factor, want het risico om slachtoffer te worden van pestering, uitsluiting of een vechtpartij is dan aanmerkelijk kleiner (Rubin e.a., 2009). Een vriendschap versterkt bovendien het zelfvertrouwen. Jonge kinderen die in de groep geen vriend hebben, voelen zich eenzaam, omdat in deze leeftijdscategorie bijna iedereen wel één of meerdere vrienden heeft (Sullivan, 1953 in Rubin, 2009).

Tot slot: Vaste groepen geven veiligheid

Het behoren tot een groep geeft kinderen houvast en een gevoel van veiligheid, zeker als het een locatie betreft waarin veel kinderen tegelijkertijd in verschillende groepen verblijven. Het is geruststellend om te weten dat je tot 'groep blauw' of de 'zeeroversgroep' behoort. Een groep biedt een kind ook de mogelijkheid om zich even te verschuilen of terug te trekken uit het grote geheel.

Belangrijke herkenningspunten van de eigen groep binnen een groter geheel zijn:

- vaste andere kinderen;
- een bekende of vaste groepsbegeleider;
- een eigen ruimte;
- de eigen naam van de groep.

Bronnen

- Gielis, P.H.F., A. Konig en J. Lap (1996). 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch, KPC groep.
- Rubin, K.H., W.M. Bukowski en B. Laurssen (2009). 'Handbook of peer interactions, relationships and groups'. New York/Londen: The Guildford Press.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011). 'Pedagogisch Kader Kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Sociale vaardigheden

Elke groep is bij uitstek een oefenplaats waar kinderen hun sociale vaardigheden kunnen uitproberen en verbeteren. Er zijn vele voorbeelden van sociaal gedrag dat op natuurlijke wijze in de groep is te oefenen: een ander kind vragen of je mee mag doen, initiatieven nemen en ervaren hoe dat uitpakt, compromissen sluiten over de uitwerking van een taak, ruzie maken en het weer goed maken. Hoe draagt de groep precies bij aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij kinderen?

Motivatie tot samen spelen

Een belangrijke motor voor positief sociaal gedrag is het samen spelen. Peuters willen niets liever dan samen bezig zijn, ook al geeft dat hen ook frustraties zoals ruzie over speelgoed. Positief sociaal gedrag zoals elkaar helpen, op je beurt wachten en speelgoed delen, is in de peuterperiode daarom makkelijk aan te leren. Peuters van 2 en 3 jaar delen vaker speelgoed dan dat ze het van elkaar afpakken. Ook op latere leeftijd is de motivatie om positief sociaal gedrag te vertonen groot, omdat ze anders worden uitgestoten van samenspel.

Imitatie

Jonge kinderen spelen graag in twee-of drietalen. Vanaf de leeftijd van 1 jaar kijken kinderen al intensief naar elkaars gedrag in een groep. Ze zijn sterk geneigd om elkaar na te doen. Twee kinderen rennen bijvoorbeeld achter elkaar aan en in een mum van tijd lopen er nog drie andere kindjes achteraan. Als één kind een ander kind troost, gaan anderen dat ook doen. Kijken naar elkaar en elkaar nadoen vormt de basis van samen spelen en het leren van sociale vaardigheden. Ook later kijken de kinderen veel sociaal gedrag van elkaar af. Niet alleen positief sociaal gedrag wordt zo geleerd, maar ook negatief sociaal gedrag: afpakken, slaan en schelden, een ander kind alleen laten tobben. Een groepsbegeleider kan er daarom het beste voor zorgen dat positief sociaal gedrag in de schijnwerpers komt te staan.

Vriendjes zijn belangrijk

Sommige kinderen hebben een duidelijke voorkeur om met elkaar te spelen of naast elkaar te zitten. Vriendjes spelen intensiever en praten en lachen meer met elkaar dan kinderen die niet speciaal bevriend zijn. Ze zijn sterk op elkaar gericht en beschermen elkaar. Ze ontwikkelen dezelfde interesses en versterken elkaars gedrag, zowel positief als negatief. Op deze leeftijd nemen vriendjes elkaars positieve of negatieve gedrag makkelijk over.

Empathie bijvoorbeeld, zich in de ander in kunnen leven, is typisch sociaal gedrag dat bij vriendenparen hoort. Daarom is het hebben van vriendjes ook op jonge leeftijd al van groot belang voor een positieve sociale ontwikkeling. Kinderen sluiten bij voorkeur vriendschappen met kinderen die in leeftijd, interesse, speelstijl en temperament op hen lijken. Rustige kinderen zoeken elkaar op, impulsieve kinderen ook.

Voorkeur voor eigen sekse

Tot de leeftijd van 3 jaar hebben de kinderen geen voorkeur voor de eigen sekse. Vanaf 3 jaar zoeken meisjes in een gemengde groep bij voorkeur andere meisjes op en spelen jongens bij voorkeur met andere jongens. Ze spelen tot 7 jaar echter ook veel gemengd. Vanaf 7 jaar komen vooral vriendschappen tussen kinderen van dezelfde sekse voor.

Conflicten horen erbij

Jonge kinderen hebben in de groep vaak kleine, kortdurende conflictjes, die zich meestal vanzelf oplossen. Ingrijpen door de groepsbegeleider werkt dan eerder verstorend dan positief. De Nederlandse pedagoog Elly Singer (2006) spreekt dan ook liever over 'botsingen' om een

onderscheid te maken met 'echte' conflicten waarbij het wèl van belang is dat de groepsbegeleider ingrijpt. De conflictjes gaan vooral over het bezit van speelgoed, niet mogen meedoen of om het verstoren van spel. Dergelijke botsingen duren gewoonlijk heel kort, omdat één van beide kinderen direct toegeeft.

Het aantal conflicten neemt af naarmate kinderen ouder worden, met name conflicten over speelgoed. Conflicten gaan nu vooral over de spelregels en sociaal gedrag. Ruzies ontstaan bijvoorbeeld over de wijze waarop een spel moet worden gespeeld, over voordringen, of uitlachen. Ingrijpen door de groepsbegeleider is niet altijd nodig. Wel hebben de kinderen de groepsbegeleider altijd nodig om te leren hoe zij compromissen kunnen sluiten en de rechten van 'minderheden' in de groep kunnen respecteren. Er zijn methoden om kinderen te leren om met conflicten om te gaan.

Bronnen

- Rubin, K.H., W.M. Bukowski en B. Laurssen (2009). 'Handbook of peer interactions, relationships and groups'. New York/Londen: The Guildford Press.
- Singer, E. en D. de Haan. (2006). 'Kijken, kijken, kijken. Over samen spelen botsen en verzoenen bij jonge kinderen'. Amsterdam: SWP.
- Singer, E. en L. Kleerekoper. (2009). 'Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar'. Maarssen: Elsevier

Sociaal onhandige kinderen

Het lukt niet alle kinderen om de drie basisbehoeften in een groep te vervullen. Zij zijn bijvoorbeeld sociaal onhandig en begrijpen de spelregels van het sociaal verkeer tussen de kinderen (in deze groep) niet goed. Dit kan komen door gebrek aan ervaring in de omgang met leeftijdgenootjes. Denk bijvoorbeeld aan kinderen die nog nooit buiten hun familiekring hebben gespeeld. Ook kinderen met impulsief gedrag kunnen zich niet gemakkelijk aan de spelregels in de groep aanpassen. Zij huilen bijvoorbeeld snel of pakken dadelijk het speelgoed af. Kinderen met een afwijkend uiterlijk voelen zich vaak al een uitzondering in de groep, zoals dikke kinderen of kinderen met een chronische ziekte.

Negatieve effecten

Als het deze kinderen niet lukt om hun basisbehoeften te vervullen, dan gaan zij zich ofwel terugtrekken ('social withdrawal') ofwel ontwikkelen ze storend gedrag waardoor ze in ieder geval aandacht krijgen. Die kinderen gaan met buikpijn naar de groep toe en kunnen zich niet meer concentreren op een spel of een taak. Kinderen die het niet lukt om bij de groep te horen, ontwikkelen een negatief zelfbeeld. Dit kan van grote invloed zijn op hun latere sociale relaties. De steun van de groepsbegeleider om ervoor te zorgen dat ook deze kinderen een plaatsje in de groep kunnen krijgen, is van groot belang voor deze kinderen.

Alleen willen spelen

Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen sociaal onhandige kinderen en kinderen die vanuit een positieve positie kiezen voor alleen opereren. Er zijn in iedere groep kinderen die graag alleen spelen en behoefte hebben om op zichzelf te zijn. Zij doen dit echter vanuit een positieve basis: zij horen wel bij de groep en de groep accepteert dat zij graag alleen zijn of andere interesses hebben dan zij.

Bronnen

- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex (2011). 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Omgaan met diversiteit

Een groep biedt de kans om kinderen met uiteenlopende karakters en kenmerken in contact te brengen. Dit kan een verrijking zijn van de leefwereld van kinderen en biedt de kans op het vergroten van tolerantie voor anderen. Denk aan het ontmoeten van kinderen met beperkingen, verschillende culturele of etnische achtergronden, met de andere sekse, of een ander temperament. Er zijn nog meer voorbeelden te bedenken van diversiteit in een groep. Kinderen die in welvaart leven, komen in aanraking met kinderen die in armoede leven. Kinderen die thuis islamitisch of christelijk worden opgevoed, kunnen in een groep kinderen met andere culturele gewoontes leren kennen. Kinderen die thuis alleen broertjes hebben, kunnen in de gemengde groep ook met meisjes spelen.

Bronnen

- Keulen, van A. en E. Singer, (2012). Samen verschillend. Pedagogisch kader diversiteit in kindercentra 0-13 jaar. Amsterdam: Reed Business.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Eigen identiteit

Het verblijf in een groep helpt kinderen bij het ontdekken wie zij zijn, wie zij willen zijn en wie zij niet willen zijn. Daarmee draagt de groep bij aan de ontwikkeling van de eigen identiteit. Kinderen ontdekken hoe anderen hen ervaren, wat hun talenten of zwakke punten zijn en wat zij belangrijk vinden. Ze zien gedrag van anderen en kunnen dat tot voorbeeld nemen voor zichzelf. Ruwweg kun je stellen dat jonge kinderen vooral bezig zijn om op elkaar te lijken. Hoe ouder, hoe meer het voor kinderen van belang is zich van elkaar te onderscheiden.

En ook: hoe meer zij zich voor de ontwikkeling van hun identiteit aan de eigen seksegroep spiegelen. Meisjes van 8 jaar vergelijken zichzelf vooral met andere meisjes. Hetzelfde geldt voor de jongens.

Rol groepsleider

Het is daarom goed als de groepsbegeleider omstandigheden creëert, waarin ieder kind de ruimte krijgt om te experimenteren met rollen en daarmee nieuwe vaardigheden kan aanleren. Zo leert een kind, dankzij de steun van een volwassene en liefst in een gevarieerde groepssamenstelling, welk plekje in de groep en welke rol het beste past bij het eigen karakter en de eigen mogelijkheden.

Bronnen

- Keulen, van A. en E. Singer (2012), 'Samen verschillend. Pedagogisch kader diversiteit in kindercentra 0-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Groepssfeer

In iedere groep zijn groepsprocessen gaande, deze worden ook wel groepsdynamica genoemd. Groepsdynamica betreft het gedrag en de verschillende rollen van kinderen in de groep. Het gaat in de groepsdynamica ook om de invloed die kinderen in een groep op elkaar hebben. Van een groep kan een positieve of een negatieve invloed uitgaan. Positieve invloed is bijvoorbeeld dat kinderen plezier hebben en veel van elkaar leren. Een groep met negatieve invloed zorgt ervoor dat kinderen veel ruzie maken of vechten of niet voor hun mening durven uitkomen. Alle groepsbegeleiders streven naar groepen waarvan een positieve invloed uitgaat op de leden. Dit worden ook wel positieve groepen genoemd, of groepen met een positief groepsklimaat.

Positieve groep

Kenmerkend voor een positieve groep is dat kinderen de ruimte krijgen voor eigen initiatieven en dat elk kind een plekje en een rol vindt die bij hem past. In zo'n groep kunnen ook kinderen met negatief gedrag aanwezig zijn, maar zij domineren de omgang tussen de groepsleden niet.

Conflicten zijn er ook in een positieve groep, maar de wil om eruit te komen, overheerst. In een positieve groep voelen kinderen zich prettig en hebben ze meer ruimte om aan taken te werken of prettig te spelen. Volgens de sociale wetenschapper Ahnert (2006) is een positief groepsklimaat belangrijker voor het welzijn en het leerproces van de betrokken kinderen dan goede individuele begeleiding van de kinderen. Een positief groepsklimaat is een voorwaarde om de taken van de groep goed uit te voeren. Een groepsbegeleider voelt zich prettig en welkom in een positieve groep. Hieronder staan de belangrijke kenmerken op een rijtje.

Kenmerken positieve groep

Een positieve groep:

- geeft een prettig gevoel aan de kinderen en aan de groepsbegeleider;
- bevat veel onderlinge relaties tussen de kinderen;
- geeft ruimte voor verschillende initiatieven;
- geeft ruimte aan verschillende karakters en rollen;
- maakt dat storend gedrag wordt opgevangen en niet wordt overgenomen;
- maakt dat bij conflicten de wil om eruit te komen overheerst.

Bronnen

- Ahnert, L., M. Piquart en M.E. Lamb (2006), 'Security of children's relationships with non-parental care providers: a meta-analysis', in *Child development*, 74(3), p. 664-679.

Negatieve groep

In een negatieve groep werkt de groep als geheel ongunstig uit op de onderlinge relaties of op het bereiken van het groepsdoel. Het betekent niet dat de kinderen individueel ook vooral negatief gedrag vertonen. In een negatieve groep voelen groepsbegeleiders zich vaak wat bedrukt of gespannen en zijn zij voortdurend nodig als ordebewaker.

Kenmerkend voor een negatieve groep is het ontbreken van gedifferentieerde rollen en een gebrek aan ruimte voor eigen initiatief. Ook zie je dat dezelfde conflicten er steeds weer oplaaien.

Een negatieve groep wordt gedomineerd door één of meerdere leden die de anderen hun wil opleggen. Bijna alle kinderen zijn gevoelig voor die groepsdruk. Kinderen kunnen alleen aan de groepsdruk ontkomen, door een subgroepje te vormen en hun eigen gang te gaan. In een negatieve groep zijn meestal wel een of meer zondebokken, die slachtoffer worden van pesterijen of uitsluiting. Als er één kind pest, gaan andere kinderen soms meedoen. Het risico op het ontwikkelen van een negatief zelfbeeld is groot wanneer kinderen langdurig negatieve ervaringen opdoen in het contact met leeftijdgenoten. De pedagogisch medewerker is van groot belang om deze kinderen te ondersteunen om een positieve plek in de groep te krijgen.

Kenmerkend voor een negatieve groep is ook dat de groepsbegeleider zich er niet op haar gemak voelt. Ze heeft bijvoorbeeld het gevoel dat zij geen greep heeft op de groep, dat ze erbuiten staat. Kinderen komen haar in het algemeen niet vertellen wat zij beleven in de groep. De positie van de groepsbegeleider wordt dan al gauw die van ordebewaker, waarbij er geen ruimte meer lijkt voor andere rollen.

Kenmerken negatieve groep

Een negatieve groep:

- geeft een onprettig gevoel aan de groepsbegeleider;
- heeft vaak een ruzieachtige toon in de onderlinge communicatie;
- kent vooral leiders, volgers en eenlingen;
- bevat weinig onderlinge relaties tussen de kinderen;
- geeft weinig ruimte voor initiatieven van de kinderen;
- geeft weinig ruimte aan verschillende karakters en rollen;
- maakt dat storend gedrag besmettelijk is en gemakkelijk wordt overgenomen;
- maakt dat dezelfde conflicten steeds weer oplaaien.

Bronnen

- Ahnert, L., M. Piquart en M.E. Lamb (2006), 'Security of children's relationships with non-parental care providers: a meta-analysis', in: Child development, 74(3), p. 664-679.

Vijf aspecten groeps sfeer

De groepsbegeleider kan het groepsklimaat in de eigen groep als positief of negatief typeren aan de hand van vijf aspecten:

1. Algemene sfeer

Hoe is de sfeer in de groep? Is deze positief: ondersteunend, warm, rustig, vrolijk, enthousiast, taakgericht, tolerant? Of juist negatief: onverschillig, vijandig, onrustig, afwerend, intolerant, niet-taakgericht? Ook de wijze waarop nieuwe kinderen in de groep worden opgenomen zegt veel over de groeps sfeer. Als alle nieuwe kinderen zich moeten 'invechten', is dit geen goed teken. In een positief groepsklimaat overheerst welwillendheid en nieuwsgierigheid naar een nieuw kind.

2. Onderlinge relaties

Hoe zijn de relaties tussen de kinderen? Let hierbij ten eerste op het aantal vriendschappelijke relaties en het aantal kinderen dat onderlinge conflicten heeft. In een groep met een positief groepsklimaat zijn meer vriendschappen tussen kinderen onderling dan in groepen met een negatief groepsklimaat.

3. Onderlinge communicatie

Hoe verlopen de interacties tussen de kinderen in de groep? Is er vooral positieve uitwisseling? Of overheersen negatieve uitingen? En is er veel of weinig onderlinge communicatie? Veel communicatie wijst op een positief groepsklimaat.

4. Rollen in de groep

In een groep met een positief groepsklimaat zijn er veel verschillende rollen, waardoor elk kind er een plekje kan vinden. Er zijn meestal een of twee gezagsdragers, kinderen die met initiatieven komen, waar anderen enthousiast van raken, kinderen die een knoop doorhakken. Er zijn ook altijd sociale kinderen die anderen behulpzaam zijn, zorgen dat iedereen kan meedoen en kinderen troosten. De grapjas, het kind dat zorgt voor plezier in de groep, is ook een bekende rol, die vooral tot bloei kan komen in een positief groepsklimaat. Een negatief groepsklimaat zorgt ervoor dat er maar weinig rollen zijn: er is een machthebber en de rest volgt of trekt zich terug.

5. Samenhang in de groep

Wanneer kinderen elkaar kennen, betrokken zijn bij elkaar, praten over 'wij', en samen aan taken werken, is sprake van samenhang of groepscohesie. Een gebrek aan groepscohesie blijkt als kinderen elkaar afwijzen, niet bereid zijn om met elkaar te spelen of samenwerken, en veel kinderen die zich uitsluitend op het eigen subgroepje richten. Groepscohesie ontstaat gemakkelijker wanneer veel kinderen in de groep bevriend zijn. Vooral kinderen die met veel verschillende kinderen in de groep bevriend zijn, dragen bij aan groepscohesie. Ze verbinden de losse vriendenkoppels. Een andere bron van groepscohesie is draagvlak voor het doel van de groep. Een groep kinderen die gezamenlijk werkt aan een krant voor de hele BSO, ontwikkelt groepscohesie. Daarom zet een groepsbegeleider graag een groep samen aan het werk.

Aangrijpingspunten voor verbetering groeps sfeer

Een analyse van deze aspecten kan een groepsbegeleider helpen bij het aanbrengen van verbeteringen in de groeps sfeer. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de onderlinge communicatie vaak een negatieve toonzetting heeft of erg summier is, terwijl de groepscohesie wel aanwezig is. Dan ligt het voor de hand om vooral naar stimulans voor verbetering en verrijking van de onderlinge communicatie te zoeken. En als een groepsbegeleider tot de conclusie komt dat de karakters van een aantal kinderen in de groep niet tot hun recht komt, dan kan hij proberen om die kinderen meer te ondersteunen om zichzelf te laten zien zodat zij een duidelijker rol krijgen in de groepsdynamiek.

Bronnen

- Engelen, R (2011), 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch: KPC.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Een positieve groep creëren

Groepsbegeleiders hebben verschillende middelen om het groepsklimaat te verbeteren. Het belangrijkste is het vestigen van positieve groepsnormen. Daarnaast is het goed aandacht te schenken aan het gespreksklimaat, onderlinge contacten in de groep en het omgaan met conflicten.

Wat zijn groepsnormen?

Groepsnormen zijn richtlijnen voor gedrag in de groep. Het zijn de codes in de groep die de kinderen als haast vanzelfsprekend volgen met elkaar. Denk aan: hoe komt de groep tot besluiten? Houden de groepsleden rekening met wensen van minderheden? Is er openheid over problemen? Helpen ze elkaar? De meeste groepsnormen werken pas goed als de kinderen ze hebben geïntegreerd in hun eigen waardensysteem: dat wil zeggen als ze zelf vinden dat het zo hoort in deze groep. De groepsbegeleider kan dit proces ondersteunen. Je kunt de groepsnormen voor gedrag dus niet eenvoudigweg opleggen of samen afspreken. Want dan gelden ze niet meer zodra de toezichthouder weg is.

Ongeschreven groepsnormen

Niet alle groepsnormen hoeven expliciet benoemd of afgesproken te worden. In sommige groepen zijn ze gewoon vanzelfsprekend. Dat komt omdat veel kinderen vanuit hun opvoeding al normen voor de omgang met elkaar meebrengen. Kinderen leven bijvoorbeeld naar de norm: 'een ander kind helpen in nood'. Ze helpen een kind van het klimrek af als hij zelf niet durft of roepen de groepsbegeleider als een kind huult. Dit doen ze zonder dat dat expliciet is afgesproken. Daarom spreekt men ook wel van ongeschreven groepsnormen.

Kinderen willen erbij horen

De werking van groepsnormen is het beste te begrijpen door vanuit het perspectief van een nieuw kind naar de groep te kijken. Hij probeert de codes in de groep te achterhalen door te weten te komen: hoe gaan de kinderen hier met elkaar om? Zullen ze me uitlachen om mijn bril? Wat vinden ze gek? Is het in deze groep belangrijk om sterk te zijn of mooie kleren te dragen? En wat doen de groepsbegeleiders als ik word uitgelachen of ruzie heb? Kan ik van hen steun verwachten? Een kind probeert dus uit het gedrag van de andere kinderen af te leiden hoe het er in de groep aan toegaat en probeert zich gewoonlijk zo veel mogelijk aan te passen. De behoefte zo snel mogelijk bij de groep te horen is groot. Dat is dan ook precies de reden waarom ongeschreven groepsnormen zo moeilijk te veranderen zijn als ze eenmaal zijn gevestigd. Ze houden zichzelf in stand. De behoefte 'erbij te horen' leidt tot groepsdruk om een afwijkende mening op te geven. Wanneer dat alsmaar niet lukt, volgt vaak uitsluiting.

Verandering groepssamenstelling soms noodzakelijk

Als negatieve groepsnormen zich eenmaal hebben gevestigd, is het voor een groepsbegeleider moeilijk om deze om te buigen. Dat lukt niet altijd door er als groepsbegeleider bovenop te zitten. Soms is er geen andere oplossing dan de samenstelling van een groep te wijzigen. Pas als de groep ingrijpend van samenstelling verandert – bijvoorbeeld wanneer een dominante leider met negatieve invloed uit de groep is geplaatst, of er een nieuw groepje positief ingestelde kinderen in de groep komt -, is er weer een kans op het vestigen van positieve groepsnormen.

Bronnen

- Engelen, R (2011). 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J. Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch: KPC.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Werken aan positieve groepsnormen

Hoe jonger kinderen zijn, hoe meer groepsnormen te beïnvloeden zijn door volwassenen. Vanaf een jaar of acht is de invloed van leeftijdgenoten in de groep vaak groter dan die van de groepsbegeleider. Het vestigen van positieve groepsnormen heeft daarnaast de meeste kans van slagen wanneer de groep nog in opbouw is en de onderlinge verhoudingen nog niet vastliggen. De groep neemt positieve groepsnormen dan gemakkelijker op.

Hoe kan de groepsbegeleider werken aan het ontstaan en in stand houden van positieve groepsnormen?

Geef positief ingestelde kinderen het voortouw

In elke groep bevindt zich een aantal kinderen dat zich positief en sociaal opstelt. Zij zijn sociaal vaardig en goed in communiceren (prosociale kinderen). Prosociale kinderen hebben vaak een hoge status in de groep. Vaak zijn het populaire, actieve kinderen, die ondernemend zijn, hun mening durven geven en aantrekkelijk zijn vanwege hun uiterlijk en leuke ideeën. Zij fungeren ongemerkt als model voor de andere kinderen en trekken hen mee in positief gedrag. Deze 'leiders' vormen het cement in een positieve groep. De groepsbegeleider hoeft alleen te zorgen dat deze kinderen hun rol kunnen vervullen, bijvoorbeeld door ze het eerst een beurt te geven bij gesprekjes in de groep of bij het doen van voorstellen. Zo krijgt agressie of onverschilligheid minder kans om tot groepsnorm te worden.

Benoem gangbare positieve normen

De groepsbegeleider kan een aantal positieve groepsnormen benoemen. Hoe doe je dit? Je kunt kijken of ze spontaan in de groep voorkomen en er dan op wijzen en een gesprek in de groep over beginnen. Zoiets komt veel voor bij de groepsnorm: 'elkaar helpen' of 'een ander kind iets geven'. De groepsbegeleider kan een positieve groepsnorm ook benoemen, als die norm ontbreekt in de groep. Hij kan bijvoorbeeld een project starten rondom een groepsnorm. Neem de bekende groepsnormen: 'om de beurt' en 'op je beurt wachten'. Waarom is het prettig voor de kinderen als iedereen zich daaraan houdt? Dit valt uit te leggen of samen te beleven met de kinderen.

Een voorbeeld:

De groepsbegeleider legt twee puzzels neer voor twee kinderen. Nu kunnen ze allebei een puzzel maken. Vervolgens haalt de groepsbegeleider een puzzel weg en vraagt de kinderen hoe ze nu toch samen verder kunnen puzzelen. Als het goed is, komen de kinderen dan uit op de regel om 'om de beurt' de puzzel te doen. Of om de beurt een stukje te leggen. Vervolgens verbreedt de groepsbegeleider dit voorbeeld naar andere situaties waarin om de beurt een heel prettige regel is. De volgende dag komt de regel op andere manier weer aan bod, totdat de kinderen zelf tegen elkaar gaan zeggen: Om de beurt! Dergelijke projecten kun je al dan niet op speelse wijze met tal van groepsnormen doen. Ook voorleesboeken worden vaak gebruikt om over een groepsnorm te praten.

Voorbeelden van groepsnormen zijn:

- Vragen of je iets van een ander mag lenen of hebben
- Op een aardige manier nee zeggen tegen een kind
- Samen opruimen
- Een kind in nood helpen

Wees model voor positieve omgang

De kinderen zien het wenselijke gedrag terug bij de groepsbegeleider. Belangrijk is dat de pedagogisch medewerker zelf een rustige, vriendelijke en vrolijke uitstraling heeft en goed kan luisteren. Daardoor ontstaat in de groep kinderen ook sneller een opgewekte sfeer. Het is van belang om te beseffen dat het gedrag van de kinderen vaak een spiegel is van het gedrag van de groepsbegeleider. Een groepsbegeleider die schreeuwt tegen de kinderen of maar half luistert als een kind wat vertelt, kan verwachten dat kinderen dat gedrag overnemen. Een groepsbegeleider die vooral boos of nors kijkt zal om zich heen die gezichtsuitdrukking bij de kinderen terugvinden.

Reageer op verstorend gedrag

Sommige kinderen zijn onhandig in de sociale omgang. Zij leggen op een voor anderen storende manier contact, bijvoorbeeld met agressie of lawaai. Het is niet altijd gemakkelijk om daarop te reageren. Voor het vestigen van positieve groepsnormen is het van belang om duidelijk te maken dat het gedrag niet thuishoort in deze groep, zonder het betreffende kind te noemen. Een kind voor schut zetten in de groep, helpt niet. Als een kind straf of een gesprek nodig heeft, kan de groepsbegeleider dat beter individueel met het kind doen.

Bied ondersteuning door groepsregels

Expliciete regels voor de omgang dragen bij aan een positief groepsklimaat, vooral als de groepsbegeleider in de buurt is om toezicht te houden. Bijna elke groep heeft wel van die gedragsregels aan de muur – al dan niet gezamenlijk opgesteld, zoals: 'in deze groep helpen wij elkaar' of 'in deze groep slaan we elkaar niet'. U kunt hierover meer lezen bij 'Groepsregels opstellen'.

Bronnen

- Engelen, R (2011). 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's Hertogenbosch: KPC.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Website

- www.gripopdegroep.nl

Groepsregels en kinderpacticatie

Een groepsregel is een gedragsregel die eenduidig omschrijft waaraan kinderen en groepsbegeleiders zich moeten houden. Groepsregels gaan over de omgang met elkaar, maar bijvoorbeeld ook over het gebruik van de ruimte en het spelmateriaal.

Enkele vuistregels waaraan groepsregels moeten voldoen:

- **de regels opstellen in overleg met de kinderen:** kinderen maken zich de regels meer eigen wanneer zij meedenken bij het opstellen;
- **de regels positief formuleren:** Liever 'geboden' formuleren in plaats van 'verboden'. Een regel zoals: 'we slaan elkaar niet', is duidelijk, maar legt niet uit wat dan wel acceptabel gedrag is wanneer kinderen boos zijn op elkaar. Beter is: 'We slaan niet, maar zeggen het met woorden als we boos op elkaar zijn';
- **het aantal regels beperken:** een grote hoeveelheid regels kan niemand onthouden. Een vuistregel is om er tien te maken;
- **de regels zichtbaar maken:** ze hangen op de muur of ze worden uitgebeeld door foto's of pictogrammen;
- **het nut van de regels goed uit kunnen leggen:** kinderen en groepsbegeleider kunnen elkaar uitleggen waarom een regel wordt gesteld;
- **de regels regelmatig in de groep bespreken:** nieuwe kinderen moeten ook betrokken kunnen zijn. En regels verliezen soms hun nut in een nieuwe situatie;
- **de regels flexibel toepassen:** er is een uitzondering op de regel mogelijk, mits dat is uit te leggen aan de kinderen. Bijvoorbeeld: een kind dat niet lang kan stilzitten, hoeft als enige niet te wachten op de anderen tijdens het eten en drinken.

Kinderparticipatie inzetten

Kinderparticipatie betekent dat kinderen een stem hebben in de zaken die hen direct aangaan, zoals het programma, de materialen, de inrichting of de groepsregels. Het kan gaan om een inventarisatie van wensen, maar kinderen hebben meer invloed wanneer zij onderling overleggen en in een dialoog met de groepsbegeleider besluiten nemen. Kinderen leren hierdoor de spelregels van het democratisch functioneren: een mening vormen, compromissen sluiten, rekening houden met minderheidsstandpunten. De sfeer in een groep wordt vaak aanmerkelijk beter als kinderen over het functioneren van die groep kunnen meepraten en zo medeverantwoordelijk worden voor oplossingen.

Bronnen

- Engelen, R (2011). 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's Hertogenbosch: KPC.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Gespreksklimaat en onderlinge contacten

In een groep jonge kinderen is het vaak voldoende dat de groepsbegeleider zorgt voor een opgewekte, gezellige sfeer en activiteiten waarin kinderen vertrouwd raken met elkaar. Belangrijk is ook om het mogelijk te maken dat kinderen in subgroepjes kunnen spelen. De groepsbegeleiders geven steun aan de sociaal geïsoleerde kinderen, zodat ook zij een veilig plaatsje in de groep vinden. De groepsbegeleiders kunnen opdrachten bedenken die kinderen uitlokken tot positieve samenwerking en ervoor zorgen dat de kinderen elkaar leren kennen. Een leuk voorbeeld is een kennismakingsspel waarin kinderen samen een tekening maken over hun hobby's, vervolgens moeten de kinderen aan de groep vertellen welke hobby hun groepsgenootje heeft en omgekeerd. Zo leren de kinderen zich in elkaar te verdiepen.

Soort zoekt soort

Actieve groepsleden zullen een voorkeur hebben voor andere actieve groepsleden en op deze wijze elkaars invloed in de groep versterken. Een groepsbegeleider kan hierin sturen door er bij opdrachten voor te zorgen dat er 'gemengde' subgroepjes ontstaan, waarin actieve kinderen samenwerken met meer passieve. Ook het bewust combineren van positief ingestelde kinderen met agressieve of teruggetrokken kinderen is een beproefde methode om een positief gespreksklimaat te bevorderen. Wel met mate, anders worden de positief ingestelde kinderen te zwaar belast. Bij dergelijke koppelingen is het van belang dat de groepsbegeleider in de buurt blijft om deze contacten in goede banen te leiden. Het sociaal onhandige kind heeft veel aanwijzingen van de groepsbegeleider nodig zoals: 'vraag maar even of je dat mag hebben' of 'ik denk dat je hierna aan de beurt bent, heb nog maar even geduld'. Dergelijke coaching maakt de kans groter dat de koppeling tot het gewenste resultaat leidt.

Nieuwe kinderen

Nieuw in een groep komen geeft elk kind spanning. Het helpt als de groepsbegeleider de nieuwe kinderen concrete en duidelijke informatie geeft over de gang van zaken in de groep. Wat moet je doen als je dorst hebt, mag je altijd naar de wc gaan en moeten de kinderen elke dag helpen met opruimen? Dergelijke aanwijzingen voorkomen dat kinderen zich onzeker voelen over onnodige dingen. Een andere methode om nieuwe kinderen houvast te geven is om hen de eerste paar dagen één of twee 'maatjes' in de groep te geven die tot taak hebben het nieuwe kind allerlei zaken uit te leggen.

Positief gespreksklimaat

Het vestigen van een positief gespreksklimaat vereist dat de groepsbegeleider in staat is een veilige sfeer te creëren, waarin kinderen persoonlijke zaken naar voren durven te brengen. Daarbij helpt het om zelf voorop te gaan en tot enige 'zelfonthulling' over te gaan, dus wel eens iets over jezelf vertellen.

Hoe zorgt een groepsbegeleider voor een gespreksklimaat dat uitnodigt tot wederzijds vertrouwen? Dat doet hij door in gesprekken:

- **zichzelf te zijn:** De groepsbegeleider kent zichzelf goed en is open en eerlijk, zonder de grens tussen privé en professioneel handelen uit het oog te verliezen;
- **empathie te tonen:** De groepsbegeleider is oprecht geïnteresseerd in het leven van de groepsleden. Hij probeert zich voor te stellen in wat voor omstandigheden zij leven en gaat respectvol met hen om;
- **te luisteren en door te vragen:** De groepsbegeleider is geïnteresseerd in de meningen en overtuigingen van de kinderen. Hij is bereid en in staat de eigen overtuigingen ter discussie

te stellen. Hij weet hoe hij kinderen verbaal en non-verbaal kan aanmoedigen om door te praten en hij kan goed samenvatten wat zij bedoelen te zeggen;

- **humor in te zetten:** Door op een goed getimed moment een grapje te maken, doorbreekt de groepsbegeleider oplopende spanning in de groep, of kan hij een conflict beëindigen. Hij beseft de waarde van zelfrelativering en weet hiervoor de juiste momenten te kiezen;
- **grenzen aan te geven:** De groepsbegeleider maakt met de groep afspraken over gewenst en ongewenst gedrag, zodat duidelijk is wat er van de groepsleden wordt verwacht en wat de consequenties zijn van het niet nakomen van afspraken. Grenzen geven bescherming aan de kinderen.

Bronnen

- Engelen, R (2011), 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch: KPC.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Reacties op conflicten

In iedere groep doen zich op een zeker moment conflicten voor. Deze conflicten kunnen duiden op strijd om de ongeschreven groepsnormen of posities in de groep. Er is winst voor de hele groep te behalen, wanneer de groepsbegeleider erin slaagt samen met de kinderen de diverse meningen en emoties te bespreken die de aanleiding vormen tot het conflict. En vervolgens gezamenlijk af te wegen en te besluiten wat een voor iedereen bevredigende oplossing of compromis is.

Naast openlijke conflicten zijn er ook de meer bedekte conflicten en vormen van afwijzing. Denk bijvoorbeeld aan het stelselmatig negeren van voorstellen van een bepaald kind. Ook komt het voor dat conflicten buiten de groep het groepsleven beïnvloeden. Denk bijvoorbeeld aan ruzies tussen vriendjes op straat, of aan beledigingen die via social media de hele groep bereiken en voor veel opwinding kunnen zorgen. Een groepsbegeleider dient alert te zijn op dergelijk gedrag en erop te reageren. Laat hij dit gedrag bestaan, dan kan dit in een groep de bodem vormen voor pesten en uitsluiting van kinderen.

Bronnen

- Engelen, R (2011), 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch: KPC
- Remmerswaal, J. (2009), Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Leiderschapsstijlen

De groepsbegeleider heeft vele rollen. Hij is vaak een begeleider, maar ook zal hij regelmatig de richting bepalen en de leiding nemen, met het doel bij te dragen aan een zo optimaal mogelijke ontplooiing van de groepsleden.

Op basis van het onderzoek van Fiedler (1967) is theorie ontwikkeld over 'situationeel leiderschap'. Dit houdt in dat er niet één stijl van leidinggeven bestaat, die onder alle omstandigheden de juiste is. De wijze van leidinggeven moet passen bij de positie van de groepsbegeleider in de groep, bij de uit te voeren taak, maar ook bij de vaardigheden van de kinderen in de groep. Dit vergt van de groepsbegeleider flexibiliteit en aanpassingsvermogen. Afhankelijk van de situatie moet hij in kunnen schatten welke leiderschapsstijl op een bepaald moment het meest effectief is.

Reddin (1970) onderscheidt vier leiderschapsstijlen:

- De directieve stijl
- De overtuigende stijl
- De participerende stijl
- De delegerende stijl

De directieve stijl

Een directieve groepsbegeleider geeft de richting aan, geeft instructies en verwacht dat die worden uitgevoerd zoals hij dat wil. De nadruk ligt op het uitvoeren van een taak of doelstelling en een directieve groepsbegeleider weet op korte termijn een hoge productiviteit te bereiken. Daarbij houdt hij streng toezicht op de geleverde prestaties, verwacht gehoorzaamheid en besteedt nauwelijks aandacht aan inbreng van groepsleden.

De overtuigende stijl

Een groepsbegeleider met een overtuigende stijl zet in op zijn eigen overtuigingskracht om tot resultaten te komen. Deze manier om anderen te motiveren tot taakgerichtheid koppelt hij aan een sterke voorkeur voor open overleg met groepsleden, het gezamenlijk aanpakken van conflicten en andere belemmeringen die de groep tegenkomt. De groepsbegeleider stelt zich niet boven de groepsleden en er is tweerichtingsverkeer in de communicatie. Toewijding aan de doelstelling van de groep wordt zeer gewaardeerd.

De participerende stijl

Een groepsbegeleider met een participerende stijl legt de nadruk op de mensen in zijn groep en minder op het uitvoeren van een taak. Hij hecht veel waarde aan warme, hartelijke verhoudingen in de groep en aan het ontwikkelen van talenten van de groepsleden. De groepsleden krijgen van een dergelijke groepsbegeleider veel erkenning en waardering. Hij gelooft in de intelligentie, creativiteit en fantasie van de groepsleden en biedt hen de ruimte om nieuwe ideeën uit te proberen. In groepen met deze leiderschapsstijl werken de leden goed samen.

De delegerende stijl

Een groepsbegeleider met een delegerende stijl laat veel aan de groepsleden over, omdat hij er vertrouwen in heeft dat zij deze verantwoordelijkheid aan kunnen. Deze stijl is minder geschikt voor groepen met kinderen tot 13 jaar.

Een goede groepsbegeleider zal in de groep een balans nastreven tussen het realiseren van doelen (de taakgerichtheid van de groep) en het scheppen van een positieve sfeer. Beide kanten zijn even belangrijk, al legt een taakgerichte groepsbegeleider hierin andere accenten dan een

groepsbegeleider die vooral oog heeft voor de relaties en de sociaal-emotionele aspecten van het groepsleven.

Bronnen

- Engelen, R (2011), 'Bouwen aan de groep'. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Fiedler, F. E. (1967), 'A Theory of Leadership Effectiveness'. New York: McGraw-Hill.
- Gielis, P.H.F., A. Konig en J.Lap (1996), 'Begeleiden van de groep'. 's-Hertogenbosch: KPC.
- Reddin, W. (1970), 'Managerial effectiveness'. New York: McGraw Hill.
- Remmerswaal, J. (2009), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: HNB/ Uitgeverij Nelissen.
- Schreuder, L., M. Boogaard, R. Fukkink en J. Hoex. (2011), 'Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar'. Amsterdam: Reed Business.

Een groep samenstellen

Bij het maken van een groepsindeling moet over verschillende zaken een beslissing worden genomen zoals:

- groeps grootte
- aantal kinderen per groepsbegeleider (ratio)
- samenstelling van de groep (onder andere leeftijdsverdeling)
- stabiliteit van de groep

In de kinderopvang zijn de eerste twee punten wettelijk gereguleerd via de 'Wet kinderopvang' en de beleidsregels kwaliteit kinderopvang. Een groep is in de 'Wet kinderopvang' gedefinieerd als; 'een eenheid die bestaat uit een aantal kinderen met één of meer beroepskrachten'. In het basisonderwijs hanteert de inspectie de volgende definitie: 'een groep is het aantal leerlingen dat tijdens een schoolweek gedurende ten minste de helft van de schooltijd gelijktijdig onderwijs krijgt van één leraar (of, bij een duobaan, van twee leraren)'. Voor de kinderopvang is de maximale omvang van de groep en de verhouding tussen het aantal pedagogisch medewerkers en aantal kinderen per leeftijdscategorie aangegeven.

Bronnen

- Meij, H. en E.T. Schreuder (2007), 'Welkom in de groep. Groepsindeling en opendeurenbeleid in kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang'. Amsterdam: SWP.

Groepsgrootte

Voor een goed groepsklimaat waarin ieder kind zich veilig voelt, tot zijn recht kan komen en belangrijke sociale vaardigheden leert, is het aan te raden niet met te grote groepen te werken. Dat wijst wetenschappelijk onderzoek uit. Bij een grote groep bereikt men een betere situatie door gelegenheid te geven om in subgroepen bezig te zijn. Voorwaarde hiervoor is het beschikken over voldoende ruimte.

Interacties tussen groepsleden

De groepsgrootte heeft invloed op de soort en de hoeveelheid interactie tussen de leden, en ook op de onderlinge relaties. Uit onderzoek blijkt dat de kinderen die toch al vaak het woord nemen ook in een grote groep wel tot hun recht komen, terwijl de stillere kinderen zich nog meer dan in een kleine groep naar de achtergrond laten dringen. Met als gevolg dat het verschil tussen spraakzame en zwijgzame groepsleden steeds groter wordt. In een grote groep zijn de stille groepsleden vaker ontevreden over het bereikte groepsresultaat omdat ze vinden dat ze te weinig inbreng hebben gehad. Een groepsbegeleider doet er dan ook goed aan de stille kinderen te betrekken en nadrukkelijk om hun mening te vragen.

Affectieve banden tussen groepsleden

Hoe kleiner de groep, hoe meer de kans op het ontstaan van affectieve banden en intensieve sociale contacten. Uit onderzoek in de kinderopvang blijkt dat jonge kinderen (0-4 jaar) in kleine groepen minder huilen, meer lachen en meer spelen dan in grotere groepen. Kinderen vanaf 10 jaar en ouder werken het meest harmonieus samen in groepen van maximaal vijf personen. Voor jongere kinderen moeten de groepen wat kleiner zijn om voor alle leden een optimale inbreng mogelijk te maken.

Bronnen

- Remmerswaal, J. (2008), 'Handboek groepsdynamica. Een inleiding op theorie en praktijk'. Barneveld: Nelissen
- Riksen-Walraven, M. (2002), 'Wie het kleine niet eert... Over de grote invloed van vroege sociale ervaringen' (Oratie Katholieke Universiteit Nijmegen). Nijmegen.

Beroepskracht-kindratio

De verhouding tussen het aantal kinderen en groepsbegeleiders in een groep wordt in de kinderopvang vaak aangeduid met de beroepskracht-kindratio. De vuistregel is: hoe ouder de kinderen, hoe hoger de ratio. De belangrijkste reden om bij jonge kinderen de ratio lager te stellen is dat jonge kinderen meer verzorging nodig hebben.

Meestal gaat men in de kinderopvang vanwege veiligheidsoverwegingen uit van twee pedagogisch medewerkers per groep. Als één pedagogisch medewerker de ruimte moet verlaten, kan de ander bij de kinderen blijven. Een tweede reden is het wettelijk verplichte vierogenprincipe: met twee pedagogisch medewerkers op de groep is er minder gelegenheid voor een kwaadwillende groepsbegeleider om zich te isoleren met één of meer kinderen.

Bronnen

- Brancheorganisatie Kinderopvang en BOink (2012), 'Het vierogenprincipe in de dagelijkse praktijk'.

Diversiteit binnen groep

Voor een goede samenstelling van de groep kan de groepsbegeleider sturen op leeftijdsverdeling, sekseverdeling, en een goede menging van kinderen met en zonder speciale gedragsproblematiek of taalproblematiek.

Leeftijdsverdeling

Bij het indelen van groepen is de samenstelling niet altijd bewust te sturen. Het meest bekende criterium voor een evenwichtige samenstelling is de leeftijd van de kinderen. Kinderen leren hun sociale vaardigheden vooral van kinderen die niet te veel in leeftijd van hen verschillen. Daarom is een evenwichtige leeftijdsopbouw van belang. De groepsbegeleider let erop dat elk kind in ieder geval één, maar liefst meerdere leeftijdgenootjes in de groep heeft. Bij jonge kinderen spreken we van leeftijdgenootjes als de kinderen niet meer dan drie maanden in leeftijd verschillen. Voor kinderen vanaf 4 jaar kunnen die grenzen ruimer worden. Dan voelt een kind van een jaar ouder ook nog wel als een leeftijdgenoot.

Voordeel van een in leeftijd gemengde groep is vooral dat kinderen leren rekening met elkaar te houden. Oudere kinderen kunnen de jongsten helpen en jonge kinderen leren inschikken omdat de ouderen dat van hen 'eisen'. Ook vallen verschillen in intelligentie of motorische handigheid minder op in een leeftijdsgemengde groep. Oudere kinderen die niet zo goed kunnen knutselen, sluiten zich bij een jonger groepje aan, jonge kinderen die al heel goed voetballen, mogen met de ouderen meedoen.

Er zijn ook nadelen van leeftijdsdiversiteit. Meest in het oog springend is dat de oudere kinderen van een groep vaak gehinderd worden door de aanwezigheid van kleintjes.

Ze kunnen minder hun eigen gang gaan of krijgen minder aandacht voor hun behoeften, omdat die van een jonger kind meestal voorgaan. Voor de jongere kinderen geldt gek genoeg precies hetzelfde. Ook zij kunnen gehinderd worden in hun spel of werk doordat bijvoorbeeld de ouderen meer plaats innemen en meer lawaai maken of gewoon dominanter zijn. Indien mogelijk wordt vaak een tussenweg gehanteerd, waardoor kinderen gedeeltelijk in een leeftijdsgemengde groep zijn en gedeeltelijk activiteiten doen in hun eigen leeftijdsgroep.

Sekseverdeling

Vanaf de leeftijd van 3 jaar wordt het belangrijk om ook te letten op de seksesamenstelling. Hoe ouder de kinderen, hoe belangrijker het wordt om kinderen van dezelfde sekse in de groep te hebben. Naarmate ze ouder worden, spelen jongens steeds meer vooral met jongens en meisjes met meisjes, als ze de vrije keuze hebben. Dit komt doordat kinderen met dezelfde interesses en speelstijl elkaar opzoeken. Maar de sociale druk speelt ook een rol. Op de leeftijd van 7 à 8 jaar gaan veel kinderen het 'gek' vinden als een jongen met een meisjes speelt en omgekeerd. Vooral in tweetallen spelen meisjes het liefst met meisjes en jongens met jongens. In groepjes van drie of meer komt het gemengd spelen vaker voor. Een meisje in een jongensgroep kan zich eenzaam of onveilig voelen en omgekeerd geldt hetzelfde.

Gemengde groepen

Naast een bewuste indeling op basis van leeftijd en sekse, kan de groepsbegeleider ook letten op het aantal kinderen met gedragsproblemen dat een groep 'aankan'. In de kinderopvang worden vaak niet meer dan twee kinderen met gedragsproblematiek in een reguliere groep geplaatst. Ook in het basisonderwijs let men in de samenstelling van de reguliere groepen op de draagkracht van de groep, de school en de leerkracht.

In basisscholen en kindercentra probeert men Nederlandstalige en anderstalige kinderen in een goede verhouding te mengen, zodat kinderen met een van huis uit andere moedertaal sneller Nederlands leren. Uit onderzoek blijkt dat op deze wijze gemengde groepen ook in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven bijdragen aan een betere taalontwikkeling. Kinderen uit kansarme of anderstalige milieus kunnen zich optrekken aan de andere kinderen. Dit voordeel van gemengde groepen was al eerder in buitenlands onderzoek aangetoond.

Bronnen

- De Haan, A., P. Leseman en E. Elbers (2011), 'Pilot gemengde groepen 2007-2010'. Onderzoeksrapportage oktober 2011. Universiteit Utrecht Afdeling Orthopedagogiek.
- Sylva, K., I. Siraj-Blatchford, B. Taggart, P. Sammons, E. Melhuish, K. Elliot en V. Totsika (2006), 'Capturing quality in early childhood through environmental rating scales', in: Early Childhood Research Quarterly. Volume 21, 1, p. 76–92.

Groepsstabiliteit

Voor het creëren van een gevoel van veiligheid en het vormen van vriendschappen zijn vaste groepen van belang. Verder is een programma eenvoudiger te realiseren in een vaste groep. De groepsbegeleider kan dan met de kinderen teruggrijpen op een vorige ontmoeting, of vooruit kijken naar wat er de volgende keer gaat gebeuren. In de meeste gevallen kennen groepen een vaste samenstelling: in een schoolklas op een traditionele basisschool komt een kind elke dag dezelfde klasgenoten tegen en meestal heeft hij ook één vaste leerkracht (of twee in een duobaan). Voor een peuterspeelzaal geldt hetzelfde.

In de laatste tien jaar is de groepsstabiliteit in kinderdagverblijven onder druk komen te staan. Klantgericht werken heeft ertoe geleid dat ouders zelf kiezen op welke dagen zij hun kinderen brengen. Uitgaande van een gemiddeld gebruik van twee dagen per week, heeft dit voor de kinderen tot gevolg dat ze elke dag in een andere groep binnenkomen, waarin ze hoogstens enkele kinderen meer dan één maal per week zien.

Eén of meerdere vaste groepsbegeleiders zijn vooral voor jonge kinderen van groot belang. Jonge kinderen raken beter gehecht aan hun groepsbegeleiders, praten meer met hen en ervaren minder stress naarmate ze meer tijd met hen doorbrengen en er op kunnen rekenen dat hij of zij er altijd is.

Bronnen

- Kwok, S. en L. Schreuder (2010), 'Fijn je weer te zien: stabiele groepen in kinderdagverblijven'. Amsterdam: SWP.
- Meij, H. en L. Schreuder (2007), 'Welkom in de groep. Groepsindeling en opendeurenbeleid in kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang'. Amsterdam: SWP.

Praktijk

Hoe ziet werken met groepen jonge kinderen eruit in de praktijk? Om een beeld te krijgen van hoe een dag in verschillende groepen van de kinderopvang eraan toe gaat, hebben we hiervan beschrijvingen gemaakt. Deze leest u hieronder.

Een dag in de kinderopvang

Voor degenen die niet dagelijks in een groep kinderen verkeren, staat hieronder een korte schets van een willekeurige ochtend in een kinderdagverblijf. Hoe gaat het in een verticale groep van 0-4 jarige kinderen? Daarna volgt een schets van een groep kinderen in de buitenschoolse opvang (4-12 jaar).

Een dag in het kinderdagverblijf: Baby's en peuters (0 - 4 jaar)

Twaalf jonge kinderen zijn aan het spelen in één ruimte. Er zijn drie baby's bij die nog geen jaar oud zijn. De rest van de kinderen kan lopen. Sommige peuters zijn al op de basisschool aan het wennen. Die vertrekken over enkele weken uit de groep. Hun plaatsen worden opgevuld met nieuwe baby's. Zo'n verticale groep verandert dus elke paar maanden van samenstelling.

De speelruimte is ingericht met verschillende afgeschermden hoeken. De baby's hebben een box en een aparte speelhoek, afgeschermd met een laag hekje. In de overige hoeken ligt spelmateriaal op kind-hoogte. De kinderen verspreiden zich tijdens het vrije spel over de verschillende hoeken – al dan niet daartoe gestimuleerd door de twee pedagogische medewerkers. We zien dat een aantal kinderen in kleine groepjes (2 tot 4 kinderen) aan het spelen is. Alleen spelende kinderen zijn er ook. En er zijn ook altijd enkele kinderen die toekijken en rondzwerven van het ene groepje naar het andere.

Om 10.30 uur zien we één pedagogisch medewerker die in de leunstoel een baby de fles geeft. De twee andere baby's zitten in wipstoeltjes in haar buurt. Ze kijken rond en spelen met de baby-gym boven hun hoofd. Eén van hen valt bijna in slaap, maar schrikt dan op van het lawaai in de poppenhoek en begint te huilen. De andere baby doet direct mee. De pedagogisch medewerker draait de stoeltjes naar haar toe en stelt ze gerust. Twee peuters (3 jaar) maken naast elkaar ieder een puzzel aan tafel. Jan (3 jaar) is in zijn eentje op de grond met blokken en auto's in de weer. Marlies (2 ½ jaar) loopt door de ruimte en blijft bij Jan staan kijken. Maar Jan maakt zich breed en draait zijn rug naar haar toe. De boodschap is duidelijk: hij wil niet dat ze meespeelt. Dan gaat ze naar de poppenhoek – altijd een geliefde hoek in een kinderdagverblijf. Daar spelen drie peuters met het keukentje. Ze maken lawaai door met de pannen tegen elkaar slaan. Marlies kijkt even toe en pakt dan een pannetje af van één van de kinderen: misschien lukt het haar zo om met dit groepje mee te doen? De pedagogisch medewerker kijkt toe en geeft haar een aanwijzing: 'eerst even vragen Marlies, of je dat pannetje mag hebben!' Ze knikt haar tegelijkertijd bemoedigend toe. Marlies vraagt en ze krijgt zowaar een pannetje aangereikt. Nu kan ze ook meedoen. Om 11.30 uur is het vrij spelen afgelopen en gaan alle kinderen plassen, handen wassen en aan tafel voor de lunch.

Rol van de pedagogisch medewerker

Jonge kinderen spelen vaak alleen, doen elkaar na of kijken naar elkaars spel. Hoe ouder zij worden hoe meer zij echt gaan samenspelen. De beide pedagogisch medewerkers hebben vaak een duidelijke taakverdeling. In dit geval is de één bezig met de zorg voor de drie jonge baby's. De ander bewaakt de goede voortgang van het vrije spel van de andere negen kinderen. De spelende kinderen kijken regelmatig even naar haar. Ziet ze me? Vindt ze het leuk wat ik doe? Gaat ze me helpen als een ander kind mijn speelgoed afpakt?

Zij hebben de aanwezigheid van de pedagogisch medewerker nodig om zich veilig te voelen. Een pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat ze bereikbaar is voor alle kinderen en moedigt hen aan met een knipoog, een glimlach of een aansporing. Soms speelt ze mee en verrijkt zo het spel van de kinderen. Vaak laat ze het initiatief bij de kinderen en steunt vanaf een afstand.

Een middag op de buitenschoolse opvang: buiten spelen (4 - 12 jaar)

Een groep van 35 kinderen gaat buiten spelen. Op weg naar de buitenspeelplaats lopen de kinderen twee aan twee achter elkaar aan – met een begeleider vooraan, een begeleider achteraan en nog twee volwassenen ertussenin. Wat er gebeurt zodra de groep de speelplaats op mag rennen, is karakteristiek voor een vrij-spelsituatie. De groep verdeelt zich in een aantal subgroepjes over de ruimte. De jongste kinderen blijven vaak nog in de buurt van de pedagogisch medewerker. Oudere kinderen gaan juist buiten het zicht van de pedagogisch medewerker spelen. De oudste kinderen zitten ergens op een bankje te kletsen. De meeste groepjes bestaan uit vier à zes kinderen. Meestal zijn het aparte jongens- en meisjesgroepjes. Er zijn ook tweetallen die samen spelen: vaak de kinderen die speciaal met elkaar bevriend zijn. Sommige kinderen zijn alleen bezig. Vooral de kinderen die zich niet prettig voelen in de groep of geen speelkameraad hebben, zoeken aansluiting bij de begeleider. Ze praten met hem of haar of klagen dat ze niets te doen hebben.

Rol van de pedagogisch medewerker

Het spelen in subgroepen is natuurlijk spelgedrag in deze leeftijdsgroep. Daarom is het belangrijk dat er voldoende ruimte is. Pas dan is vrij spel op deze leeftijd mogelijk zonder dat zij elkaar storen en er ruzie ontstaat. Hoe ouder de kinderen, hoe meer behoefte zij hebben om uit het zicht van de volwassene te zijn. Ze willen echter wel dat de volwassene bereikbaar is in het geval van gevaar of conflicten. De rol van de pedagogisch medewerker tijdens het vrije spelen is dus: toezicht op afstand. Actief meespelen met de kinderen gebeurt alleen om het spel op gang te helpen of om een buitengesloten kind te ondersteunen om in zo'n groepje geaccepteerd te worden. Ingrijpen gebeurt alleen als er (slaande) ruzie is of gevaar.

Tijdens georganiseerde activiteiten heeft de pedagogisch medewerker een meer actieve en sturende rol. Denk bijvoorbeeld aan het beoefenen van een gezamenlijke sport of een creatieve activiteit. Zonder die sturing komt een georganiseerde activiteit in deze leeftijdsgroep niet van de grond. Kinderen vanaf 4 jaar kunnen goed in een grote groep van bijvoorbeeld twaalf tot twintig kinderen sporten of samenwerken, mits de volwassene hieraan leiding geeft.

Het Nederlands Jeugdinstituut

Het Nederlands Jeugdinstituut is het landelijk kennisinstituut voor jeugd- en opvoedingsvraagstukken. Het werkterrein van het Nederlands Jeugdinstituut strekt zich uit van de jeugdgezondheidszorg, opvang, educatie en jeugdwelzijn tot opvoedingsondersteuning, jeugdzorg en jeugdbescherming evenals aangrenzende werkvelden als onderwijs, justitie en internationale jongerenprojecten.

Missie

De bestaansgrond van het Nederlands Jeugdinstituut ligt in het streven naar een gezonde ontwikkeling van jeugdigen, en verbetering van de sociale en pedagogische kwaliteit van hun leefomgeving. Om dat te kunnen bereiken is kennis nodig. Kennis waarmee de kwaliteit en effectiviteit van de jeugd- en opvoedingssector kan verbeteren. Kennis van de normale ontwikkeling en opvoeding van jeugdigen, preventie en behandeling van opvoedings- en opgroeioproblemen, effectieve werkwijzen en programma's, professionalisering en stelsel- en ketenvraagstukken. Het Nederlands Jeugdinstituut ontwikkelt, beheert en implementeert die kennis.

Doelgroep

Het Nederlands Jeugdinstituut werkt voor beleidsmakers, staffunctionarissen en beroepskrachten in de sector jeugd en opvoeding. Wij maken kennis beschikbaar voor de praktijk, maar genereren ook kennisvragen vanuit de praktijk. Op die manier wordt een kenniscyclus georganiseerd, die de jeugdsector helpt het probleemoplossend vermogen te vergroten en de kwaliteit en effectiviteit van de dienstverlening te verbeteren.

Producten

Het werk van het Nederlands Jeugdinstituut resulteert in uiteenlopende producten zoals een infolijn, websites, tijdschriften, e-zines, databanken, themadossiers, factsheets, diverse ontwikkelings- en onderzoeksproducten, trainingen, congressen en adviezen.

Meer weten?

Wilt u meer weten over het Nederlands Jeugdinstituut of zijn beleidsterreinen, dan kunt u terecht op onze website www.nji.nl.

Wilt u op de hoogte blijven van nieuws uit de jeugdsector? Neem dan een gratis abonnement op onze digitale *Nieuwsbrief Jeugd*.